

Kábítószer megnevezései egy szociolingvisztikai vizsgálat tükrében

TÜCSÖK DOROTTYA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
tucsokdorottya@gmail.com

A dizájnerdrogok terjedése Magyarországon rendkívül aktuális és akut probléma. Hogyan térképezhető fel a szerhasználók közössége? Hogyan tudunk empirikus adatokat nyerni egy illegális tevékenységet folytató közösségről? Módszertanilag ezeket a kérdéseket járja körbe a kutatás, kiemelve az új kábítószer megnevezéseit és ezek viszonyát a (nyelvi-társadalmi) valósághoz.

Kulcsszók: társadalmilag hasznos nyelvészet, empirikus kutatás, kábítószer-használó közösségek, dizájnerdrogok.

1. A kábítószer-használó közösségek vizsgálata – nyelvészeti szempontból különösképpen – Magyarországon egy eddig kevésbé kutatott, még feltárássra váró terület. Az empirikus vizsgálatok elvégzésének lehetősége korlátozottnak tekinthető, mivel a pszichoaktív szerek használata az országban hatályos törvények alapján illegális. A szerhasználók közösségének feltérképezéséhez egy hiperszenzitív bizalmi viszonyrendszer kialakítása szükséges. A probléma gyors terjedése – a fiatalabb generáció nagymértékű érintettsége okán – indukálja a közösség felé való nyitást, olyan módszerek és eszközök kialakítását, amelyekkel empirikus alapon, a közösség tagjainak bevonásával (ha névtelenül is) érthetjük meg a köztük konstruálódó (nyelvi) valóságot, viszonyrendszert, a rejtőzködés milyenségét. A kutatás távlati célja (ehhez szükséges az interdiszciplináris tétel: a későbbiekben pszichológusok, orvosok, jogászok bevonásával) a prevenció és a rehabilitáció gyakorlatának újraértelmezése, átstrukturálása. A statisztikai adatok alapján (CSESZTREGI–HORVÁTH–NYÍRÁDY–PÉTERFI–PORT–TARJÁN–VARGA 2015) a jelenlegi gyakorlatok mellett a szerhasználók száma folyamatosan nő. A folyamat háttérben nemcsak a módszerek újraértelmezésének szükségessége, hanem a kábítószer számának rohamos növekedése (kiemelten a dizájnerdrogok térnyerése), a társadalom átstrukturálódása, globalizálódása áll. Az eddig perifériusnak tekintett, nagymértékben stigmatizált kérdés egyre inkább központi válik. Jelen tanulmányban egy készülő kutatásnak egy kisebb részletét kívánom bemutatni, ami a különböző dizájnerdrogokkal és ezen szerek megnevezéseivel foglalkozik, bizonyítja a hasonló szerek rohamos terjedését. Az elméleti kiindulópontot az interakcionális szociolingvisztika és az empirikus módszerek adják. A korpusz két kilencvenes évekbeli gyűjtésből (FAZEKAS 1993 és JÓZSA 1995) és az általam folytatott szociolingvisztikai terepmunka adataiból tevődik össze, reprezentálva azt, hogyan lehet empirikus adatokkal megvizsgálni egy „felülről” láthatatlan közösséget.

2. A Drog Fókuszpont 2015-ös tanulmánya alapján (CSESZTREGI–HORVÁTH–NYÍRÁDY–PÉTERFI–PORT–TARJÁN–VARGA 2015) elmondhatjuk, hogy Magyarországon a dizájnerdrogok használata folyamatosan nő. A jelentés szerint 2009 és 2013 között eltűnt a heroin, a helyére bejöttek a dizájnerszerek: 100–150 új anyag is megjelenhetett az elmúlt években (és ez csak az a szám, ami feltérképezhető külső nézőpontból). A fiatalok a legveszélyeztetettebb csoport a hasonló új szerek használatában, így a jelenleg vizsgált korosztály a 18–35 évesek korcsoportja, a potenciális használók köre. 18 év alatt csak szülői engedéllyel lehetséges elvégezni hasonló vizsgálatot, ezért ez a felügyelt környezet lehetetlenné tenné az adatközlők bevonását. A kutatási kérdés mind aktualitása, mind kiaknázatlansága miatt fontos terület. A vizsgálat (nézőpontom szerint) az egyetlen hiteles és lehetséges módon: empirikus alapon, a szerhasználók kiindulópontjából készült. Elméleti keretként így az interakcionális szociolingvisztika bizonyult legalkalmasabbnak. Az irányzat rövid összefoglalását ALAN BELL így fogalmazza meg: az interakcionális szociolingvisztika fókuszában egyének és kisebb csoportok nyelvhasználata áll, a társadalom és a nyelv egyaránt jelentős szerepet kap a vizsgálatokban, jellemzően mikrovizsgálatokat végez. Módszere a részt vevő megfigyelés, legjelentősebb képviselői DELL HYMES és JOHN GUMPERZ. Diszciplínái: az antropológia, az oktatás és a nyelvészet. Tipikus kutatási kérdése, hogy milyen nyelvet használunk egyes szituációkban. Fő kutatási eredménye, hogy különböző beszélőkkel különböző nyelvi kódok használatosak (BELL 2014: 7–8, saját fordítás). Mintául szolgáltak továbbá SUSAN GAL, BARTHA CSILLA (BARTHA 1999) és BORBÉLY ANNA (BORBÉLY 2014) kutatásai.

A témával kapcsolatos eddigi vizsgálatok gyakran stigmatizálják az adott kisközösségeket, ugyanis az általános gyakorlat olyan kábítószer-használó csoportok feltárása, akik társadalmilag kirekesztettek. Jelen vizsgálat célja nem a törvénykezés, hanem a felhasználók felől megközelíteni a témát (alulról építkező vizsgálat), így ráébresztve a tudományos diskurzust, hogy nemcsak a társadalmilag kirekesztett egyének és csoportok használnak kábítószerket, hanem olyan kisközösségek is, amelyeknek rendszeres szerhasználata még nem nyilvános a társadalom számára. Az úgynevezett könnyűdrogok – mint például a marihuána, a hasis, vagy a speed – nem okoznak gyors és látványos leépülést (BECK 2003: 11–57, 519–623), csak hosszú távú rendszeres használat alatt alakulhatnak ki azok a külső és viselkedésbeli jegyek, amik a kialakuló függőséget nyilvánvalóvá teszik. Az objektivitás csak akkor biztosított, ha nem egy eleve negatív (jogilag tiltott) kategorizációból kiindulva végezzük a vizsgálatot. A kutatás tágabb kontextusa a társadalmilag hasznos nyelvészet elvének hangsúlyozása, ezért csak az első célja a szerhasználó közösségek nyelvének feltérképezése és megismerése. További cél az így kapott eredmények szerves beillesztése a prevenció és a rehabilitáció gyakorlatába. A vizsgált téma egyszerre tartozik az orvostudomány, a pszichológia, a jog és a kisebb társadalomtudományok, például a kulturális antropológia (fontos kiemelni, mivel részletes és empirikus feltáró munkák születtek a témában, bővebben lásd

FEJÉR 1997: 4–10) hatáskörébe is. A nyelvészetnek és főleg az alkalmazott nyelvészetnek feladata és célja társadalmilag hasznos eredmények létrehozása, így a téma ebben a keretben is releváns. A társadalmilag hasznos nyelvészet (KONTRA 1991 és 1995) alapelve, hogy a kutatások, vizsgálatok eredményei szervesen visszailleszthetők legyenek a gyakorlatba, ne csak elméleti szinten hasznosuljanak.

3. A dizájnernedrokok hirtelen térnyerésével kapcsolatban a következőket feltételezhetjük: a dizájnernedrokok már a 90-es években is léteztek, de elterjedésük a 2010-es évekre datálható. Ennélfogva a 90-es években gyűjtött nyelvi korpuszban nem jelennek meg (vagy nem olyan jelentős mértékben vannak jelen, mint az újabb korpuszban). A kapott eredmények alapján tehát elkülöníthetünk hagyományos és új keletű kábítószerket. Az új keletű kábítószerket a gyakorlóközösségek a nyelvi kreativitás működtetésével sokféle megnevezéssel illetik, ezáltal változatosabb repertoárt képezve, mint a hagyományosnak mondható kábítószer esetén. „A kor és nem által meghatározott »beszélőközösségek« helyett helyesebb »gyakorlóközösségekről« beszélni, hiszen a társas struktúrák és viszonyok a beszélők tevékenységeinek gyakorlásában, a társas érintkezés számtalan közös aktusában jönnek létre, alakulnak újra és erősíttetnek vagy változnak meg” (BARTHA–HÁMORI 2010: 302–303).

A vizsgálatban a két 90-es évekbeli korpusz és az általam gyűjtött adatok felhasználására, majd összevetésére került sor. A két korábbi korpuszt FAZEKAS ERZSÉBET *A kábítószer nyelvhasználatáról* (FAZEKAS 1993) és JÓZSA BARBARA *A magyarországi kábítószer-fogyasztók szlengje* (JÓZSA 1995) című munkák szolgáltatták. A saját korpusz jelenleg 10 órányi interjúból és 35 kérdőívből áll. A gyűjtés azóta is folyik, a korpusz folyamatosan bővül. Az interjúk ELAN programmal való annotálása folyamatban van. A terepmunka során a fő munkamódszer – a már részletezett elméleti keret alapján – a beépülő és a részt vevő megfigyelés volt. Ez a beépülés sok akadállyal jár, hiszen az illegalitás miatt nagyfokú bizalomra van szükség az adatgyűjtés során. Az adatközlőkkel idő hiányában nem mindig tud kialakulni ez a bizalmi viszonyrendszer, ezért minden adatgyűjtés alkalmával jelen van egy közvetítő személy, aki már eleve a közösség tagja. Az adatközlők 18 és 35 év közötti fiatal felnőttek, rendszeres kábítószer-fogyasztók, vagy azok voltak (előzetes kutatómunka alapján). A rendszerességet itt a hetente minimum egy, de inkább több alkalommal való fogyasztás jelenti.

Az adatgyűjtés egy előre eltervezett témalista alapján folytatott kiscsoportos (3–5 fő között, a gyűjtőt is beleszámítva), kötetlen beszélgetések folyamán zajlott. A diskurzus kissé irányított (lehetőleg minden téma szerepeljen), de nem a gyűjtőé a témairányító szerep. Az adatgyűjtés valamilyen informális helyszínen történik (szórakozóhely, saját lakás). A témalista a következő: első élményed a kábítószerrel; benyomásaid a kábítószerrel (ha már leszoktál, miért, ha nem, miért); véleményed a kábítószerrel; kábítószer és identitás (minek tartod magad); kábítószer és fiatalok (mennyire specifikus); kábítószer és kulturális események (fesztiválok, koncertek, bulik); kábítószer régen és most („azt használtuk, amink volt” vs. dizájnernedrokok); kábítószer és prevenciók (füzetek, konkrét példák, internet); legalizáció; terveid a jövőben (gyerekeid esetében hogyan viszonyulsz majd, ön-

magad kapcsán hogyan viszonyulsz majd). A témalista összeállításában a Repülök a gyógyszerrel (BAJZÁTH-TÓTH-RÁCZ 2014: 151–190) című munka adott kiindulási alapot. A terepmunka második felét a kérdőíves gyűjtés teszi ki. A hangfelvétel eközben is folyamatos, mivel felmerülhetnek olyan kérdések, megjegyzések, amik az eddigi beszélgetés során nem fogalmazódtak meg vagy nem kerültek rögzítésre. A kérdőívek célja elsősorban az, hogy megerősítsék a beszélgetés során elhangzottakat, főként lexikailag, de egyéb vonatkozásban is. A nagy mennyiségű adat feldolgozása időigényes folyamat, így jelen vizsgálatba csak a kérdőíves gyűjtés adatai kerülhettek be, ezek alkotják a saját korpuszt.

4. A három adatbázis három különböző szempontrendszer alapján van rendezve, így először egységesítésre szorult a korpusz. Az adatok egységesítése és rendszerezése egy Microsoft Excel táblázat segítségével történt. A vizsgálat során a három korpusz egyezései alapján elkülöníthetővé vált az a kilenc különböző kategória, amely szerint elkészülhetett a különböző elnevezések elemzése. A kilenc csoport aszerint különül el, hogy milyen anyagra vonatkozik az adott megnevezés: dizájnerdrogok, gomba, hasis, heroin, kokain, LSD, marihuána, ópium, speed. Az 1. táblázat részlet a (teljes) korpuszból, az adatok változatosságát és színességét reprezentálja. A táblázat adatai az adatközlők helyesírási formuláit tükrözik.

1. táblázat

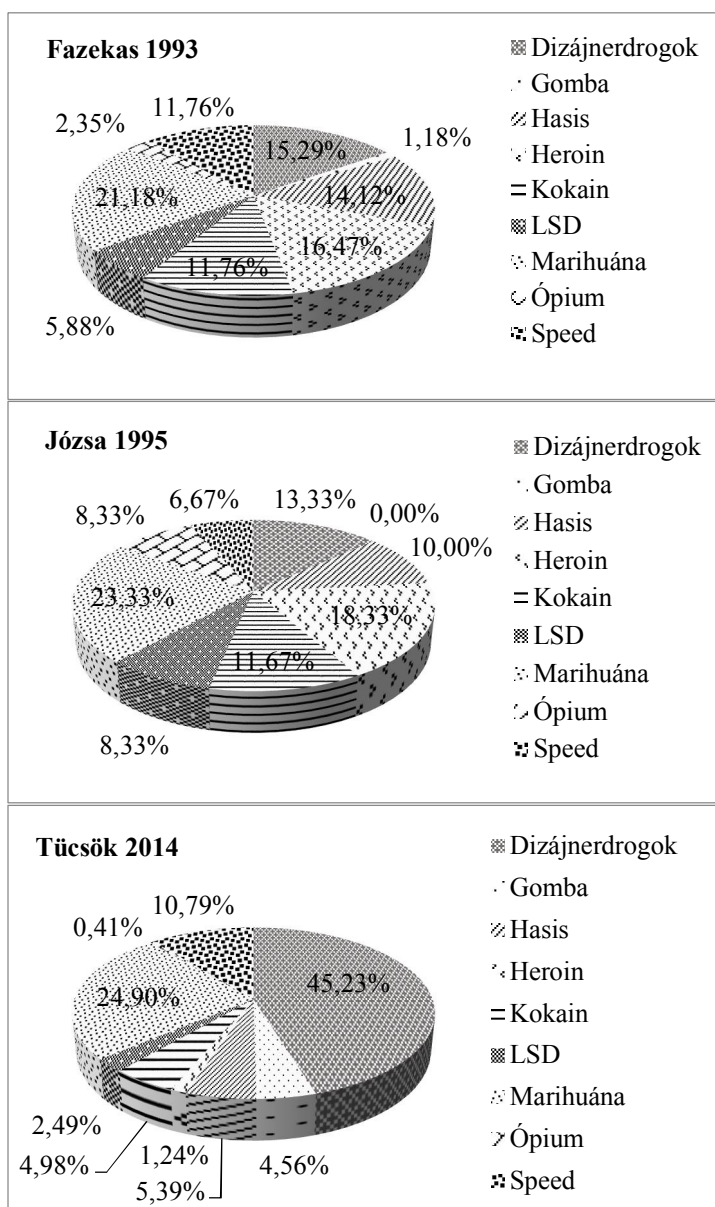
Részlet a teljes korpuszból: a drogfajták megnevezései

Marihuána	Gomba	Hasis	Dizájnerdrogok	Kokain	Speed
<i>bele való</i>	<i>gombi</i>	<i>fű</i>	<i>25I-NBOMe</i>	<i>Carl Kox</i>	<i>amfecó</i>
<i>cigi</i>	<i>kalap</i>	<i>hasisolaj</i>	<i>25X-nboh</i>	<i>fehér</i>	<i>cipő</i>
<i>cucc</i>	<i>kalap úr</i>	<i>keef</i>	<i>25X-nbf</i>	<i>hó</i>	<i>fecó</i>
<i>csár</i>	<i>kalapúrfi</i>	<i>kozmetikai cikkek</i>	<i>25X-nbome</i>	<i>koala</i>	<i>fehér</i>
<i>csúnya</i>	<i>magic mushroom</i>	<i>olaj</i>	<i>2c-b</i>	<i>kokó</i>	<i>feta</i>
<i>dzsár</i>	<i>pszilka</i>	<i>spacecake</i>	<i>2c-c</i>	<i>koksz</i>	<i>futás</i>
<i>dzsó</i>	<i>pszilocibin</i>	<i>spice</i>	<i>2c-d</i>	<i>kóla</i>	<i>futócipő</i>
<i>festék</i>	<i>shroom</i>	<i>süti</i>	<i>2c-e</i>	<i>por</i>	<i>girosz</i>
<i>fű</i>	<i>varázsgomba</i>	<i>szpéjsz kúki</i>	<i>2c-i</i>	<i>sánel</i>	<i>gyors</i>
<i>füst</i>	<i>varázslat</i>	<i>THC</i>	<i>2c-p</i>	<i>strassze</i>	<i>gyors kocsi</i>
<i>füstli</i>		<i>THC olaj</i>	<i>2c-t-2</i>	<i>yeyo</i>	<i>gyorsító</i>

A kilenc kategória elkülönítése után megvizsgáltam, hogy az egyes csoportok az adott gyűjtésben milyen arányban jelennek meg. Az 1–3. ábrán a három korpusz terjedelméhez viszonyítva láthatjuk a különböző kategóriák százalékos eloszlását. Eszerint a FAZEKAS által gyűjtött korpuszban a dizájnerdrogok megnevezései 15,29%-ban, a gombafélék 1,18%-ban, a hasisfélék megnevezései 14,12%-ban, a heroin és származékai 16,47%-ban, a kokainfélék megnevezései 11,76%-ban, az LSD és származékai 5,88%-ban, a marihuánaszármazékok 21,18%-ban, az egyéb ópiumszármazékok 2,35%-ban, a speedfajták megnevezései 11,76%-ban jelentek meg. A felállított kilenc kategória kémiai nézőpontból más összetételű lenne, hiszen a heroint ópiumból, a hasist marihuánából állítják elő. A szerhasználók viszont legtöbbször ezzel nincsenek tisztában (az interjú és a kérdőíves gyűjtés során egyetlen esetben sem adtak hasonló választ). A kilenc szert kilenc különböző szercsoportnak tekintik (a kategorizáció alapját az empirikus, és nem a kémiai bázis adta). Ehhez képest JÓZSA 1995-ös felmérésében a dizájnerdrogok jelenléte csak 13,33%. A gombafélék nem fordulnak elő. A hasisfélék az adatok egytizedét teszik ki. A heroin előfordulása 18,33%-ra növekedett. A kokain szinte azonos mértékben, 11,67%-ban fordult elő. Az LSD és a marihuána előfordulásainak aránya szintén kisebb növekedést mutatott (az LSD 8,33%, a marihuána 23,33%). Az ópium megközelítőleg 6%-os növekedéssel, a speed 6%-os csökkenéssel reprezentálódott a korábbi korpuszhoz képest, az előbbi 8,33%-át, az utóbbi 6,67%-át teszi ki az adatoknak. A 2015 során gyűjtött korpuszban a dizájnerdrogok kategóriájába kerülő adatok jóval nagyobb számban, 45,23%-ban fordultak elő. A gombafélék 4,56%-ot, a hasisfélék 5,39%-ot képviseltek. A heroin megjelenése drasztikusan csökkent, 1,24%-ra. A kokain 4,98%-ban, míg az LSD 2,49%-ban reprezentálódott. A marihuánafélék megközelítőleg az összes adat negyedében, 24,90%-ban jelentkeztek. Az ópiumfélék alig, csak 0,41%-ban, míg a speed és származékai 10,79%-ban reprezentálódtak.

1–3. ábra

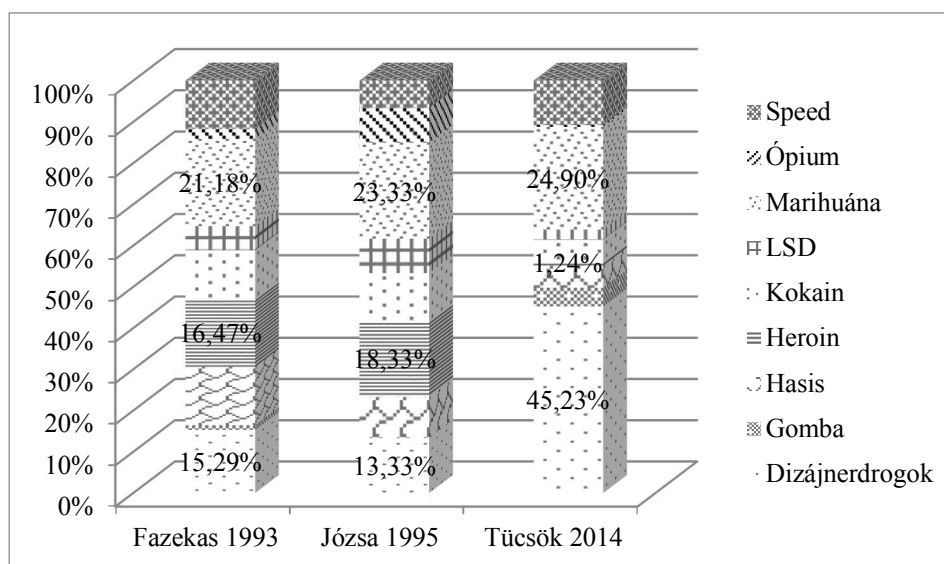
A különböző kategóriákba tartozó megnevezések százalékos eloszlása korpuszonként

A következő ábrán (4. ábra) egyszerre jelenik meg a három korpusz és a bennük lévő kilenc kategória százalékos eloszlása. A két régebbi gyűjtés adatainak megoszlása nem mutat nagymértékű eltérést, a harmadik korpuszban viszont jelentős különbségek mutatkoznak. A heroin megnevezéseinek száma csökken, 19%-os különbség jelentkezik a legmagasabb és a legalacsonyabb érték között. A gomba, a hasis, a kokain, az LSD, a marihuána, az ópium és a speed megnevezéseinek aránya különböző mértékben változik, de ez a változás nem olyan nagymértékű, hogy ebből pozitív vagy negatív irányba utaló következtetéseket vonhassunk le. Ezek a szerek tehát a három korpuszban megközelítőleg azonos mértékben vannak jelen. A dizájnerdrogok megjelenése 32%-os növekedést mutat. Jelenleg a legváltozatosabb adatokat ez a kategória tartalmazza.

4. ábra

A kategóriák egymáshoz való aránya a három korpuszban

5. A dizájnerdrogok terjedése tehát nyelvészeti kiindulópontból is bizonyítható. Az új szereket, vegyületeket a kisközösségek eltérő módon nevezik meg, ezáltal változatosabban, mint a hagyományosnak mondható kábítószereket, amelyek a vizsgálat alapján: a speed, az ópium, a marihuána, az LSD, a kokain, a hasis és a gomba (és ezek származékai, különböző formái a fogyasztás és az előállítás eltéréseiből adódóan). Ezek megnevezéseit a gyakorlóközösség tagjai konszenzusos alapon használják. Az új keletű drogok megnevezésének motivációi: kémiai terminusok, összetételek, vegyületek nevei. Vannak kivételek is: *Dzsina*, *krokodil*, *Kati* stb. A nyelvi valóság tükrözi a társadalmi valóságot, ezért fontos, hogy felismerjük a jelenleg aktuális (és egyre aktuálisabbá váló) problémát: a könnyen előállítható és veszélyes dizájnerdrogok terjedését.

A Magyarországon is egyre növekvő kábítószer-fogyasztásról a tudomány csak úgy tud diskurzust folytatni, ha objektív nézőpont alkalmazása mellett több tudományterület megállapításainak felhasználásával jól körülhatárolhatóvá teszi annak tárgyát. Nyelvészeti szempontból a lehetséges első lépés: a szerhasználók nyelvének feltérképezése, a köztük lévő kapcsolatrendszer feltárása. A kutatás távlati célja, hogy a rehabilitáció és a prevenció gyakorlataiba beépítse, és így hasznosítsa eredményeit; a nyelvészeti kutatások szerves részévé tegye a témát, hiszen néhány vizsgálatot leszámítva (JÓZSA 1993; FAZEKAS 1995; CSIKÓS 1999) eddig nem született a témában kutatás. Továbbá szükséges lenne egy empirikus alapú korpusz létrehozása a dizájnerdrogok témakörében, mivel eddig ilyen vizsgálat sem készült.

Hivatkozott irodalom

- BAJZÁTH SÁNDOR – TÓTH ESZTER ZSÓFIA – RÁCZ ZSÓFIA 2014. *Repülök a gyógyszerrel*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- BARTHA CSILLA 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései: beszélők és közösségek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- BARTHA CSILLA – HÁMORI ÁGNES 2010. Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban: Nyelvi variabilitás és társas jelentések konstruálása a szociolingvisztika „harmadik hullámában”. *Magyar Nyelvőr* 134: 298–321.
- BECK JUDIT 2003. *Nagy drogkönyv*. Glória Kiadó, Budapest.
- BELL, ALLAN 2014. *The Guidebook to Sociolinguistics*. Wiley–Blackwell, West Sussex.
- BORBÉLY ANNA 2014. *Kétnyelvűség*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- CSESZTREGI TAMÁS – HORVÁTH GERGELY CSABA – NYÍRÁDY ADRIENN – PÉTERFI ANNA – PORT ÁGNES – TARJÁN ANNA – VARGA ORSOLYA 2015. *2015-ös éves jelentés (2014-es adatok) az EMCDDA számára. Magyarország*. http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/EMCDDA_jelentes_2015.pdf (2015. 02. 12.)
- CSIKÓS KRISZTINA 1999. *Heroinból kukac? Szóalkotásmódok a magyarországi kábítószer-fogyasztók szlengjében*. Szakdolgozat. JGyFT, Szeged. <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/alknyelv/szakdolgozatok/kriszta.htm> (2016. 02. 08.)
- FAZEKAS ERZSÉBET 1993. A kábítószer nyelvhatalmáról. In: KISS JENŐ szerk., *Egyetemi szociolingvisztikai dolgozatok* 1. Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialéktológiai Tanszék, Budapest. 42–59.
- FEJÉR BALÁZS 1997. *Az LSD kultusza*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont munkafüzetek 48. MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest.
- JÓZSA BARBARA 1995. *A magyarországi kábítószer-fogyasztók szlengje*. Szakdolgozat. KLTE, Debrecen. http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szakdolg/jozsa_b.htm (2015. 09. 15.)
- KONTRA MIKLÓS 1991. A terepmunkás dilemmái. In: *Budapesti Könyvszemle* 3: 362–366.
- KONTRA MIKLÓS 1995. *Hasznos nyelvészet*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja.